

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 22:2 (2017), SS. 77-103.

NÜRİYYE DÂRU'L-HADİSİ VE İLKLIĞI MESELESİ

Ekrem YÜCEL*

Öz

Bu makalede Nûriyye dâru'l-hadisî ve onun ilkliği meselesi ele alınmıştır. Dimeşk'te vücut bulan bu kurumun bânisi Türk tarihinin seçkin şahsiyetlerinden Nûreddin Mahmûd Zengî'dir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 560'lı yıllarda kurulduğu tahmin edilmektedir. Mezkûr müesseseden önce, aynı adla açılan bazı yapıların varlığı tespit edilmiştir. Ancak bunlar şahsi çabaların neticesi olduğu için devamlılık gösterememiştir. Nûriyye dâru'l-hadisî ise devlet eliyle ve resmî olarak kurulduğu için devamlılığını sağlamıştır. Bu konudaki ilklîk tartışması ile resmî hadis tedvininde evveliyetin Zührî'ye nispet edilmesi birbirine benzemektedir. Zührî'den önce hadisleri toplayan şahısların varlığına rağmen evveliyet ona nispet edildiği için dâru'l-hadisî yaptırma konusunda da Nûreddin'e nispet edilmelidir. Nûriyye dâru'l-hadisînin meşihatlik makamına ilk olarak *Tarîhu Dimeşk* müellifi İbn Asâkir getirilmiştir. Kendinden sonra da bazı önemli simalar burada müderris olarak görev yapmıştır. Müderrislerin eserleri dikkate alındığında tarihçi-muhaddis kimliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Sema ve kıraat kayıtlarına göre burada okunduğu tespit edilen bazı eserler mevcuttur. Bu eserlerin çoğunluğunu hadis metin kitapları oluşturmaktadır. Bunlar arasında Müslim'in *el-Câmiu's-Sahih'i* ve Tirmizî'nin *Sünen'i* gibi önemli hadis kitapları da bulunmaktadır. Bu eserler dâru'l-hadisînin müfredatı ve hadisçilerin gündemini takip etmede önemli görülmekle beraber kesin müfredat olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Anahtar kelimeler: Dâru'l-hadis, Nûriyye dâru'l-hadisî, Nûreddin Zengî, Hadis, Hadis Tarihi.

Dar al-Hadith of Nuriyya and the Issue of Its Being First

Abstract

In this article, being dealt with dar al-hadith of Nuriyya and the issue of its being first. The builder of this institution that constructed in Damascus is Nur ad-Din Zengi who is one of the distinguished person in Turkish history. Although the date of construction is unknown exactly, it is estimated to have been established in AH 560's. Before this institution, the presence of some structures have been detected that known by the same name. However, these institutions could not continue their

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı. ekremyucel@firat.edu.tr

existence because they are the result of individual effort. Whereas dar al-hadith of Nuriyya has maintained its continuity because it was established by the state and officially. The discussion of the issue of its being first in this regard similar to the matter of being first person that attributed to Zuhri in official tadwin of hadith. In spite of the existence of persons that collected hadiths before Zuhri, it is attributed to him about being first person of tawwin of hadith. So, it should be attributed to Nur ad-Din in making dar al hadith. Ibn Asakir who written the history of Damascus (*Tarihü Dimeşk*) was firstly assigned the lecturer in Nuriyya dar al-hadith. After him, also some important people served here as a lecturer. When the books of the lecturers are considered, it is seen that the identities of historian and muhaddith to be at the forefront. According to the records of sema and kiraat It is detected that there are some books, which are read here. The majority of these works constitute hadith textbooks. Among these, there are important hadith books such as al-Jamiu'-Sahih of Muslim and Sunen of Tirmidhi. Although it is considered that these books are important for following the agenda of the muhaddiths and dār al-hadith curriculum, they cannot be regarded as definite curriculum.

Key words: Dar al-Hadith, Dar al-Hadith of Nuriyya, Nur ad-Din Zengi, Hadith, History of Hadith.

Giriş

Tarihî süreç içerisinde eğitim-öğretim faaliyetleri muhtelif kurumlar vasıtasıyla yürütülmüştür. Bunlardan bir kısmı tüm ilimlerin, bir kısmı da sadece bir ilim dalının öğretimini üstlenmiştir. İhtisas amaçlı inşa edilen müesseselerden biri de ilk defa h. 560'lı yıllarda tarih sahnesine çıkan dâru'l-hadislerdir. Hadis ihtisas medresesi diyebileceğimiz bu kurumlar, kimi zaman ferdî gayretlerin semeresi olarak kimi zaman da devlet eliyle inşa edilmiş ve önemli görevler icra etmiştir. Bu müesseseler bir taraftan hadis eğitim ve öğretimini deruhte ederken diğer taraftan hadis eğitiminin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Kurumsal kimlik kazanan hadis/sünnet eğitimi, toplumun kültür ve medeniyet inşasında etkili bir faktör olmuştur. Çünkü bu kurumlar vasıtasıyla doğru ve sahih hadis/sünnet bilgisi topluma taşınmıştır.

Dâru'l-hadisleri farklı açılardan ele alıp incelemek mümkündür. Bu müesseseler dönemsel¹ veya bölgesel² olarak çalışılabileceği gibi bunlardan her biri farklı bir araştırmanın konusu da yapılabilir. Bu çalışma, sadece Nûriyye dâru'l-hadisi ve onun bu alanda ilk olması meselesine hasredilmiş olup muhtelif zaman ve mekânlarda tesis edilen diğer kurumlar, araştırmanın kapsamı dışında tutulacaktır. Bunun için tüm dâru'l-hadisleri kapsayacak tarzda genel bilgi

¹ Tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılan Osmanlı dönemi dâru'l-hadisleri buna örnek olarak zikredilebilir. Bkz. Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.

² Bkz. Abdullah Hikmet Atan, *Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Dönem Dimaşk Dâru'l-Hadisleri*, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

verilmeden sadece Nûriyye dâru'l-hadisi inceleneyecektir. Bu bağlamda bânisi, tarihî süreci, ilklği meselesi, müderrisleri, semâ ve kıraat kayıtlarına göre bu kurumda okunduğu tespit edilen eserler üzerinde durulacaktır.

1. Bânisi

Nûriyye dâru'l-hadisi bânisinin Nûreddin Zengi olduğu konusunda neredeyse tüm kaynaklar ittifak etmiştir. Sadece Nuaymî ve Bedrân, Selahaddin (Eyyubî)'in eşi olduğu söylenen İsmet Hanımın da vâkıf olarak zikredildiğini kaydetmişlerdir. Bu bilgiyi iki müellif de hem kıyle (قیل) diyerek temriz sığısıyla vermiş hem de bunun marufun hilafına olduğunu belirterek bâni olarak Nûreddin Zengi'yi kabul etmişlerdir.³ Kaynaklarda nakledilen bilgilere göre; Dâru'l-Hadisî'n-Nûriyye bânisinin Nûreddin Zengi olduğunda şüpheye mahal yoktur.

Nûreddin Zengi'nin tam adı el-Meliku'l-Âdil Nûreddin Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. İmâdeddin Atabey'dir. Babası ise Ebu Saîd Zengi b. Kasîmu'd-Devle Aksungur et-Türkî'dir. Nûreddin'in babası İmâdeddin Zengi'nin lakabı aynı zamanda babasının lakabı olan Kasîmu'd-Devle'dir ve Nûreddin'e de İbnu'l-Kasîm denir.⁴ Nûreddin'in lakabı ise haçlılarla yapılan harpte şehadet mertebesine ulaşmayı çok istemesinden dolayı⁵ eş-Şehiddir.⁶ Nûreddin 511 yılında,⁷ şevval ayının 11. günü güneş doğduğu vakit Halep'te dünyaya geldi. Halep ve Musul bölgesinde hüküm süren babasının gözetiminde büyüdü. Babası 541 yılında Ca'ber'i muhasara ettiği esnada öldürülünce kardeşi Seyfeddin Gazi Musul'u, Nûreddin ise Halep'i aldı.⁸ 541 yılında Ener'in kızı İsmet hanımla evlendi.⁹ Ondan sonra ise Antakya prensini bozguna uğrattı ve Azâz, Maraş, Tel-i Halid gibi birçok kaleyi fethetti. İki defa kuşattığı Şam'ı üçüncü defasında¹⁰ 549 yılında almayı başardı ve Biladu's-Şam'ı birleştirdi. 567 yılında Mısır'ı devlete kattı ve Abbâsî Halifesi adına hutbe okuttu.¹¹ Şam, Cezire ve Mısır'ın hükümdarı

³ Nuaymî (v. 978), Abdulkâdir b. Muhammed ed-Dimeşkî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, Fihristleri Hazırlayan, İbrâhîm Şemseddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, c. I, s. 74; Abdulkâdir Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl ve Müsâmeratü'l-Hayâl*, Mec'meu'l-Arabî, Beyrut, 1986, s. 59.

⁴ Ebu Şâme (v. 665), Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm b. Osman el-Makdisî ed-Dimeşkî eş-Şâfîi, *Kitâbu'r-Ravdateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, c. I, s. 96.

⁵ Bahattin Kök, "Nureddin Zengi, Mahmûd" *DİA*, İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 261.

⁶ Muhammed Mutî' el-Hâfiz, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye fî Dâri'l-Hadisî'n-Nûriyye*, Dâru'l-Beyrutî, Dimeşk, 2006, s. 19.

⁷ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 96.

⁸ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 20.

⁹ Ekrem Hasan el-Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, Daru't-Tabba', Dimeşk, 1989, s. 90.

¹⁰ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 96.

¹¹ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 90.

olan Nûreddin, 569 senesinde, şevvalin on birinde çarşamba günü difteriden dolayı vefat etti. Önce Şam kalesine defnedildi. Sonra Sûku'l-Havâsinde inşa ettirdiği medreseye¹² -ki bu Nûriyyetu'l-Kübrâ Medresesidir-¹³ nakledildi. Vefat ettiğinde ise henüz 58 yaşındaydı.¹⁴

Kaynaklar, fizikî ve yaratılış özellikleri hakkında, onun esmer, uzun boylu, güzel görünüşlü, geniş alınlı ve güzel gözlü biri olduğunu kaydetmektedirler. Sadece çene bölgesinde sakalı olduğu da nakledilmektedir.¹⁵

İbnü'l-Esîr İslam'dan önceki dönemden başlayıp kendi zamanına kadar pek çok geçmiş hükümdarın siretlerine vakıf olduğunu ancak Hulefâ-i Râşidîn ve Ömer b. Abdulazîz'den sonra Nûreddin Mahmûd Zengi'nin siretinden daha güzel bir siret ve ondan daha fazla adalet arayan birini görmediğini belirtmektedir.¹⁶ Kaynaklar Nûreddin Mahmûd'un Hulefâ-i Râşidîn'in altıncısı olarak gösterildiğini de nakletmektedirler.¹⁷ Sireti hakkında nakledilecek birkaç örnek dahi onun şahsiyeti ve büyüklüğünü göstermek için kâfi olacaktır. Zira Nûreddin Mahmûd, vakar ve heybette son nokta idi. Şiddete varmayacak kadar sert (şedid), zayıflık oluşturmayacak kadar da ince ruhlu (rakik) idi.¹⁸ Mütevazı olmakla birlikte vakur ve heybetliydi.¹⁹ Yani o tevazu ile cesareti kendi şahsında toplamıştı. Onun ince ruhlu olması şecaat ve cesaretine de mani değildi. Nitekim savaşta sabitkademdi ve iyi ok atardı. Hep şehadet mertebesine ulaşmak isterdi.²⁰ Savaşta yanına iki ok ve iki ok mahfazası alırdı. Şehit olmayı çok istediğini ama bu nimetle rızıklanmadığını söylerdi. Bunu duyan Şafîi fakih Kutbeddin en-Nîsâbûrî: "Allah'a yemin olsun ki kendi nefsinin, İslam'ı ve Müslümanları tehlikeye atma çünkü sen onların direğisin. Eğer savaşta şehit olursan Müslümanlardan kimse kalmaz ve şehirler alınır," dedi. Bunun üzerine Nûreddin: "Ey Kutbeddin! (Nûreddin) Mahmûd kim ki onun hakkında bunlar

¹² İbnü'l-Esîr el-Cezerî (v. 630), Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdolvâhid, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Müracaat ve Tashi, Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. X, s. 55-56.

¹³ Muhammed Kürd Ali, *Hitatu's-Şâm*, Mektebetü'n-Nûrî, Dimeşk, 1983, c. VI, s. 73-74.

¹⁴ Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl*, s. 59.

¹⁵ İbnül Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. X, s. 56.

¹⁶ İbnül Esîr el-Cezerî (v. 630), Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdolvâhid eş-Şeybânî, *et-Târihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkâdir Ahmed Tuleymât, Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, Kahire, 1963, s. 163. Bu çalışma vesilesiyle araştırma imkânı bulduğumuz Nûreddin Mahmûd Zengi'nin bizde de hayranlık uyandırdığını itiraf etmemiz gerekmektedir.

¹⁷ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 90.

¹⁸ Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyîn fi'l-Musul ve Bilâdi's-Şâm*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1999, s. 409.

¹⁹ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. X, s. 56.

²⁰ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 97.

söylensin. Benden önce İslam'ı ve vatanı kim korudu. Elbette kendinden başka ilah olmayan Allah korudu," dedi.²¹

Siretinin bu kadar etkileyici olmasının elbette birçok sebebi vardır. Bunlardan biri de adaletle verdiği önemdir. Nitekim ona el-Meliku'l-Âdil denilmektedir. Adaletin tesisi içinse Şam'da dâru'l-adli inşa ettirmiş ve kadıyla beraber orada bulunmuştur. O, mazlum olan gayr-i müslim, zalim de çocuğu veya yanındaki en büyük emir olsa bile hakkı gözetirdi.²²

Dâru'l-adli yaptırmasına sebep olarak şöyle bir olay nakledilmektedir. O, Dimeşk'te uzun süre kalmıştır. Böyle olunca emirleri de orada ikamet etmişlerdir. Onlardan biri de Nûreddin'in yanında yüksek bir konuma sahip ve en büyük emir olan Esedüddîn Şîrkûh'dur. Bu emirler çok mülk edindiler ve mallarını çoğalttılar. Köylerde veya başka yerlerde komşu olanlar birbirlerine saldırdılar. Bunun üzerine (Kadı) Kemaleddin'e şikâyetler çoğaldı. Bu emirlerden bazıları adaletli davranmakla birlikte Esedüddîn Şîrkûh adaletli davranmadı. Bu durum Nûreddin'e bildirilince O, dâru'l-adlin yapılmasını emretti. Esedüddîn bunu duyduğunda vekillerinin tamamını topladı ve onlara şöyle dedi: Biliniz ki Nûreddin bu dâru'l-adlin yapımını sadece benim için istedi. Kemaleddin'e engel olacak kimdir? Vallahi sizden biri yüzünden o dâru'l-adle çıkartılırsam onu asarım. Mülk konusunda, aranızdaki tüm anlaşmazlıkları bitirin. Elimdekinin tamamını bitirse bile mümkün olan herhangi bir şeyle onları razı edin. Vekilleri: İnsanlar bunu bilirse istekleri daha da çoğalır, dediğinde O: Benim için mülkümün elimden çıkması, Nûreddin'in beni zâlim ve hükümet işlerinde umumdan herhangi biriyle müsavi görmesinden daha iyidir, dedi. Arkadaşları yanından çıktı ve kendilerine emrettiklerini yaptılar. Hasımlarını razı ettiler. Dâru'l-adli tamamlandığında Nûreddin yanında kadı ve fakihlerle beraber haftada iki gün orada oturdu. Bir müddet geçmesine rağmen Esedüddîn'den şikâyetçi olan hiç kimse gelmedi. Nûreddin, Kemaleddin'e: Şîrkûh'dan şikâyetçi olan birini görmedim deyince durumu ona anlattılar. Bunun üzere Nûreddin şükür secdesi yaptı ve: Elhamdülillah, arkadaşlarımız yanımıza gelmeden kendi nefislerine adaletli davrandılar, dedi.²³

Nûreddin Zengi'nin vefatından sonra meydana gelen şu olay da onun adaletini gözler önüne sermektedir. Dimeşk'te yabancı olan bir adam vardı. Nûreddin'in adaletinden dolayı Dimeşk'i vatan edendi ve oraya yerleşti. Nûreddin vefat ettiğinde orada Selahaddin (Eyyubî) hükümdar oldu. Onun askerleri ve emirleri istediklerini yapıyordu. Bazı askerler bu adama saldırdı.

²¹ İbnül Esîr el-Cezerî, *et-Târihu'l-Bâhir*, s. 169.

²² İbnül Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. X, s. 57.

²³ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 102-103.

Adam şikâyetçi oldu ama Selahaddin (Eyyubî) ona insafli davranmadı. Bu şahıs, ağlayarak ve elbisesini yırtarak kaleden indi ve şöyle diyordu. Ey Nûreddin! Eğer içinde bulunduğumuz zulmü görseydin, bize merhamet ederdin. Adaletin nerede? Daha sonra adam yanında sayısız insanla beraber Nûreddin'in türbesine yöneldi. Onların tamamı ağlıyor ve feryat ediyorlardı. Bu haber Selahaddin (Eyyubî)'e ulaştığında ona şöyle denildi. Vatanını ve teb'anı koru. O, Nûreddin'in türbesinde yanındakilerle ağlarken Selahaddin (Eyyubî) ona birini gönderdi ve ona adaletli davrandı. Adam ilkinden daha fazla ağlamaya başlayınca Selahattin ona: Niçin ağlıyorsun diye sordu. Adam da: Ben ölümünden sonra da adaletiyle aramızda olan Sultana ağlıyorum, dedi.²⁴

Ölümünden sonra bile adaletiyle anılan Nûreddin, sadece insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde değil aynı zamanda yönettiği toplumun haklarını koruma konusunda da son derece titiz ve dikkatliydi. Nitekim o, kendi özel malından başka bir şeyden yemez, giyinmez ve tasarrufta bulunmazdı. Nûreddin'in hanımı darlıktan ve sıkıntılardan şikâyet ettiğinde Humus'da bulunan 3 dükkânı eşine verdi. Bu dükkânlardan yılda yaklaşık olarak 20 dinar gelir elde ediliyordu. Hanımı bu geliri azımsayınca Nûreddin şöyle dedi: "Bundan başkası benim malım değildir. Elimdekilerin tamamı Müslümanlarıdır ve ben onların muhafızıyım. Ne onlara ihanet eder ne de senin yüzünden cehennem ateşine dalarım."²⁵

Devlet malını ve başkasının haklarını korumaya bu kadar sıkı riayet eden Sultan, yaptığı her işi hayır ve iyi niyetle yapardı. Zira kaynaklarda zikredilen şu olay bunun en güzel örneklerinden biridir. Cezire sâlihlerinden çok ibadet eden, vera sahibi bir adam vardı. Nûreddin onunla mektuplaşır ve yazdıklarına da cevap verirdi. Bu adama Nûreddin'in çevgân (çöğen) oynamaya²⁶ alıştığı bilgisi ulaşınca ona şöyle yazdı: Senin dinî bir faydanın dışında eğlendiğini, oyun oynadığını ve atlara azap ettiğini zannetmiyorum. Nûreddin de ona kendi el yazısıyla bir mektup yazarak kendisini çevgân oynamaya kibir ve eğlencenin sevk etmediğini belirterek kastını şöyle dile getirdi: Şüphesiz ki biz tehlikeye açık bir bölgedeyiz ve düşman bize çok yakındır. Biz otururken bir ses gelirse talep anında hemen ata bineriz. Bizim gece, gündüz, yaz, kış cihat yapmamız mümkün değildir çünkü askerlerin istirahat etmeye de ihtiyacı vardır. Ne zaman atları ahırlara bağlasak o zaman onlar rahata alışır, kendilerine binilmesine izin vermez

²⁴ İbnül Esîr el-Cezerî, *et-Târihu'l-Bâhir*, s. 167.

²⁵ İbnül Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. X, s. 56-57.

²⁶ Farsça olan Çevgân kelimesi Türkçeye çöğen şeklinde geçmiş olup at üstünde topla oynan oyuna verilen addır. Arapçada ise savlecân ve "la'bu'l-küre" (top oyunu) olarak isimlendirilir. Bkz. Feyzi Halıcı, "Çevgân", *DİA*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 294. Alıntı yaptığımız kaynakta da "اللعب بالكورة" "el-la'bu bi'l-küre" (top oyunu) şeklinde geçmektedir. Bkz. Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 98.

ve istek halinde yürümeye kudreti olmaz. Savaş esnasında, düşmana saldırıp geri çekilme anında, süratle eğilme kabiliyeti de kalmaz. Biz atlara bineriz ve bu oyunla onları eğitiriz. Böylece durgunlukları gider, eğilme hızına ve savaşta binicisine itaate alışırlar.²⁷ Görüldüğü gibi Nûreddin'in çevgân oynamadaki asıl kasti, bineklerini harbe hazırlamasıdır.

Nûreddin adalet, şecaat ve iyi niyete riayet ettiği gibi ilim meclisleri akdetmeyi de ihmal etmemiştir. Bu meclislerde din, vatan ve ilme dair meselelerin ele alınmasını sağlamıştır. Nitekim onun meclisi, hilm ve hayâ meclisiydi. Orada haram anılmaz sadece ilim ve din işleri konuşulur, salihlerin hallerinden bahsedilir, cihat konusunda istişare yapılırdı.²⁸ O, dini kitapları çokça mütalaa ederdi ve hattı çok güzeldi. Hz. Peygamberin sünnetine uyardı. Daima namazlarını cemaatle kılar ve Kur'an okumakla meşgul olurdu. Hayır yapmada hırslı, infak konusunda iktisatlı ve iffetliydi. Rıza halinde olduğu gibi kızgınlık halinde de ondan kötü bir söz sadır olmazdı.²⁹ Çokça gece namazı kılardı. Hanefî fikhını bilirdi ancak taassup sahibi değildi.³⁰ Zira dâru'l-hadisi inşa ettirince meşihat makamına ilk olarak Şafiî olan İbn Asâkir getirilmiştir. Ayrıca dâru'l-hadis hocalarından ikisi Hanbelî, ikisi de Mâlikî mezhebine müntesiptir.³¹ Cihad hakkında da bir kitap telif etmiştir.³²

Genel anlamda ilme ve ilim ehline düşkün olduğu anlaşılan Nûreddin Zengi'nin hayatında ve benimsediği mücadele yönteminde hadis/sünnetin ayrı bir yeri olduğu görülür. Çünkü o, ecrini umarak hadis semânda bulunmuş ve hadis nakletmiştir.³³ Siyasî ve askerî işlerinin yoğunluğuna rağmen bizzat kendisi hadis semânda bulunmuş, Halep ve Şam'da Nasr b. Seyyâr ve Ebû Nasr Muhammed b. Mahmûd gibi kendisine icazet veren bir guruptan da hadis tahdis etmiştir.³⁴ Nûreddin'in naklettiği hadislerden biri Musafaha hadisidir ve isnadı şu şekildedir:

Âmidî ← Babası Afifuddîn ← Es'ad b. Ebi Gâlib ← Babası Muzaffer b. Es'ad ← Babası Es'ad b. Hamza ← **Nûreddin Zengi** ← Müsellem b. Ali ← Hişâm b. Muhammed ← Cafer b. Muhammed ← İbnü'l-Hakkâk ← Ebu Abdullah el-

²⁷ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 98-99.

²⁸ İbnül Esîr el-Cezerî, *et-Târihu'l-Bâhir*, s. 173.

²⁹ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 97.

³⁰ İbnül Esîr el-Cezerî, *el-Kâmül fi't-Târîh*, c. X, s. 57.

³¹ Muhammed Ebu'l Ferec el-Hatîb el-Hasenî, *Dâru's-Sünne Dâru'l-Hadisi'n-Nûriyye bi Dimeşk Târîhuha ve Terâcimu Şuyûhiha*, İtina ve tamamlama, Muhammed Muçir el-Hatîb el-Hasenî, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk, 2002, s. 58.

³² Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 412.

³³ İbnül Esîr el-Cezerî, *el-Kâmül fi't-Târîh*, c. X, s. 57.

³⁴ Ebu'l-Vefâ (v. 775), Muhyiddîn Ebi Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Sâlim el-Kureşî el-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Halû, Hicr, Cize (Kahire), 1993, c. III, s. 440.

Esfehânî ← Muhammed b. Ahmed ← Ebu Bekir, Ahmed b. Muhammed ← es-Salt b. Mesud ← Cafer b. Süleyman ← Sabit el-Bünânî ← Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Rasûlullah'ın elinden daha yumuşak bir el görmedim."³⁵

Hadis semâında bulunan ve nakleden Nûreddin'in hadis/sünnete tabi olma konusunda da oldukça istekli davrandığı ve öğrendiği bir hadisi hemen uyguladığı görülmektedir. Nitekim Şeyh Ebu'l-Berekât el-Hasan b. Muhammed b. Hibetullah, amcası Hâfız Ebu'l-Kâsım'la beraber hadis semâi için Nûreddin'in meclisine geldiğinde orada ve sonrasında cereyan eden olayları şöyle anlatmaktadır: Hadiste; Hz. Peygamberin kılıcı omuz bölgesine takarak³⁶ çıktığı geçince Nûreddin bilmediği bir şeyi öğrenir ve şöyle der: Hz. Peygamber kılıcı omuz bölgesine takıyordu! Bu ifade bir taaccüp ifadesidir. Çünkü Nûreddin ve ordusu kılıcı bunun hilafına göbek hizasına (bellerine) takıyorlardı. Ertesi gün olunca kalenin altından geçtik ve insanlar toplanmış Sultanın ata binmesini bekliyorlardı. Durduk ve insanlarla beraber biz de baktık. Nûreddin kaleden çıktığında o ve tüm askerleri kılıcı Hz. Peygamber'in kuşandığı gibi kuşanmışlardı. Bu örnekte olduğu gibi Hz. Peygambere iktida etmede ifrata düşmemiş bilakis Hz. Peygamberden kendisine ulaşana ittiba ederek askerleriyle birlikte kendi adetlerini terk etmiştir.³⁷

Nûreddin Mahmûd Zengi, eğitim, siyaset, sağlık ve hukuk gibi alanlarda önemli işler yapmıştır. Siyasî ve askerî alanlardaki başarısı, adaleti, şecaati, zühd ve takvası onun ayırt edici vasıflarındandır. En az bunlar kadar önemli olan diğer bir özelliği de başta eğitim olmak üzere hemen her konuda kurumsallaşmaya verdiği önemdir. Çünkü o, olaylar ve problemler karşısında ilmî tutumlar ile akli çözümlere itimat ettiği için,³⁸ hâkimiyeti altında bulunan hemen her şehirde medreseler inşa ettirmek suretiyle ilmin yayılmasına katkı sağlamıştır. Nitekim o, Nizamülmülk'ten sonra çok sayıda medrese inşa eden devlet ricalindendir.³⁹ Kendisi Hanefî mezhebine mensup olmakla beraber taassup sahibi değildi.⁴⁰ Onun nezdinde bütün mezhepler müsavi idi.⁴¹ Bundan dolayı Halep, Hama, Dımeşk gibi şehirler başta olmak üzere birçok beldede Şâfiîler ve Hanefîler için

³⁵ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 36.

³⁶ Kılıcı omuz bölgesine takarak diye tercüme edilen ibare, istifade edilen kaynakta "متقلدا سيفاً" şeklindedir ve Türkçeye "kılıç kuşanmış olarak" diye tercüme edilebilir. Ancak metnin devamı dikkate alınınca muradı ifade için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca Arapçada bu kelimeden türemiş مقلد الرجل tabiri de kılıcın asıldığı omuz bölgesi anlamına gelmektedir. Bkz. Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2012, s. 879.

³⁷ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 111-112.

³⁸ Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 408.

³⁹ Kök, "Nureddin Zengi, Mahmûd", c. XXXIII, s. 262.

⁴⁰ Ebu'l-Vefâ, *el-Cevâhîru'l-Mudiyye*, c. III, s. 440.

⁴¹ Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 412.

medreseler tesis etmiştir.⁴² Şam'da bulunan; es-Salâhiyye, el-İmâdiyye, el-Kilâse, en-Nûriyyetü'l-Kübrâ ve en-Nûriyyetü's-Suğrâ medreseleri onun bu gaye ile yaptırdığı medreselerdir. Halep'te ise el-Halviyye, el-Asrûniyye, en-Nûriyye, eş-Şuaybiyye medreselerini yaptırmıştır. Bunlardan başka Hama ve Humus'ta ikişer medrese ve Ba'lebek'te bir medrese inşa ettirmiştir.⁴³ O, medreselerden başka yetimler için mektepler⁴⁴ ile dâru'l-hadisler de tesis etmiştir. Bu konuda yakın çevresindekiler de onu örnek alarak birçok medrese yaptırmışlardır. Özellikle de hanımı İsmet Hatun'un Hanefiler için inşa ettirdiği Hatuniyye medresesi ile Meciduddîn b. ed-Dâye'nin yaptırdığı dâru'l-hadis bunlar arasında zikredilebilir.⁴⁵ Böylece ilme ve ilim ehline verdiği yüksek değeri, vücuda getirdiği kurumlarla taçlandırmıştır.

Zengi, akıl terbiyesi ve eğitim için dâru'l-hadis ve medreseler yaptırdığı gibi ruh terbiyesi ve kulluk için de zaviyeler, ribatlar ve mescidler inşa ettirmiştir.⁴⁶ Birçok şehirde, çok sayıda mescid inşa ettirerek, orada Kur'an okuyanlara vakfetmiştir.⁴⁷ Şam'da terk edilmiş veya harap halde olan yüzden fazla mescidi imar ederek bunlara vakıflar sağlamıştır.⁴⁸ Ayrıca Urfa⁴⁹ Halep, Dımeşk,⁵⁰ Musul ve Hama gibi şehirlerde de camiler yaptırmıştır. Bunlardan Musul'da yaptırdığı cami ile Hama'da Asi Nehri üzerinde yaptırdığı cami güzelliği ve sağlamlık bakımından zikre değerlidir.⁵¹

Yaptırdığı medrese, dâru'l-hadis ve mescitlerin yanında zaviyeler, ribatlar, hankâhlar, hanlar, hastaneler ve bugünkü yüksek mahkeme konumundaki dâru'l-adli de inşa ettirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Haleb'de Mâlikîler ve Hanbelîler için yaptırdığı iki zaviye ile hadis tedrisi için inşa ettirdiği zaviye zikredilebilir.⁵² Ayrıca bütün beldelerde sûfiler için ribatlar ve hankâhlar yaptırmıştır.⁵³ Sağlık alanında da halka bedava tıp hizmeti sunmak için hastaneler yaptırmıştır.⁵⁴ Bunların en büyüğü ise Şam'da tesis ettiği

⁴² Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 105.

⁴³ Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Trc. Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul, 1983, s. 115.

⁴⁴ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 107.

⁴⁵ Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 415.

⁴⁶ Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 408.

⁴⁷ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 107.

⁴⁸ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 110; Ali Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007, s. 297.

⁴⁹ Kök, "Nureddin Zengi, Mahmûd", c. XXXIII, s. 261.

⁵⁰ Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, s. 298-302.

⁵¹ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 105.

⁵² Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 414.

⁵³ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 106.

⁵⁴ Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, s. 294.

bimâristandır.⁵⁵ Bu bimâristan şu anda ilimler ve tıp müzesi olarak kullanılmaktadır.⁵⁶ Hukuksal alana da çok büyük bir önem vererek bugünkü yüksek mahkeme mesabesinde olan dâru'l-adl'i inşa ettirmiştir.⁵⁷ İnsanların güvenliği ve malların korunması için yol güzergâhlarına hanlar yaptırmıştır.⁵⁸ Bunlara ilave olarak egemenliği altındaki şehirlerde yaptırdığı surlar ve kaleler de zikredilebilir.⁵⁹

İnşa ettirdiği kurumlar, Zengi'nin ilim ve din adamlarına karşı takındığı müsbet tavrı da gösterir niteliktedir. İlme ve buna bağlı olarak da kurumsallaşmaya verdiği önemden dolayı atabeyliği tüm âlimler ve şeyhler için bir cazibe merkezi olmuş ve İslam âleminin her tarafından onun egemen olduğu topraklara âlimler gelmişlerdir.⁶⁰ İbn Cübeyr doğu ülkelerindeki özellikle de Şam'daki girişimleri methederek orada öğrenciler için tesis edilmiş vakıfların varlığından ve imkânların çokluğundan dolayı Mağribli öğrencilerin oraya gitmelerini istemiştir.⁶¹ Çünkü o ulemaya ve ehl-i dine ikramda bulunur, onları tazim eder, onlarla beraber oturur, onlarla mutlu olur ve onlarla yaptığı yazışmaları bizzat kendi el yazısıyla yazardı.⁶² Bundan dolayı da Bilâdu'ş-Şam, sûfiler, fukaha ve âlimler için karar kıldıkları bir mekân olmuştur.⁶³

2. Nûriyye Dâru'l-Hadisi Hakkında Genel Bilgi

Nûriyye dâru'l-hadisi bânisinin Nûreddin Zengi olduğu yukarıda ele alındığı için burada bâni hakkında bir daha malumat verilmeyecektir. Nûreddin yaptırdığı bu dâru'l-hadisi, hadis ilmiyle iştigal edenlere vakfetmiştir. Bu kurumun varlığını sürdürebilmesi içinse çokça vakıflar sağlamıştır.⁶⁴ Çünkü vakıf müesseselerinde görevli personel ve eğitim gören öğrenciler başta olmak üzere bütün masraflar vakıf gelirleriyle karşılanmaktadır. Mezkûr kurumda da muhaddis, imam, kayyim, müezzin ve bevâb gibi görevli personelle beraber hadisle iştigal eden öğrenciler bulunmaktadır.⁶⁵ Ancak bir müddet sonra muhtelif sebeplere binaen dâru'l-hadise tahsis edilen vakıflar yetersiz kalmıştır.

⁵⁵ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 105.

⁵⁶ Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, s. 296; 2010 yılında bu müzeyi ziyaret etme imkânımız olmuştur.

⁵⁷ Takkûş, *Târîhu'z-Zengiyyîn*, s. 417.

⁵⁸ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 106.

⁵⁹ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 105.

⁶⁰ İktibas edilen kaynakta Atabeylik, Nûriyye Devleti olarak zikredilmektedir. Bkz. Ali Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Fâtümiyye*, Müessesetü İkra, Kâhire, 2006, s. 135; Ali Muhammed es-Sallâbî, *es-Surâu Beyne Ehli's-Sünne ve'r-Râfıda*, Mektebetü's-Sahâbe, el-İmârât, 2007, s. 129.

⁶¹ Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, s. 302.

⁶² İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. X, s. 56.

⁶³ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 117-118.

⁶⁴ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 107.

⁶⁵ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 55-56.

Bundan dolayı da Melik Eşref Musa, Dâru'l-Hadisi'l-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin vakfından iki bin dirhemini bu kuruma tahsis etmiştir.⁶⁶

Nûreddin'in yaptırdığı dâru'l-hadis, Şam'ın en önemli iki alemi olan Emevi Camii ile Şam Kalesinin arasında şehrin ortasında bulunmaktadır.⁶⁷ Bu yapının doğusuna inşa edilen Asrûniyye Medresesine nispetle bu adla anılan sokağın⁶⁸ güney tarafında, Eşrefiyye dâru'l-hadisi ile Asrûniyye Medresesi arasındadır.⁶⁹ Eşrefiyye dâru'l-hadisinin doğusunda, âdiliyyetü's-suğrânın ise karşısındadır.⁷⁰ Dâru'l-hadis, Nûriyyetu'l-Kübrâ olduğunu⁷¹ söyleyenler varsa da bu bir hatadır.⁷² Çünkü burası Nûreddin Zengi'nin yaptırdığı Medresetü'n-Nûriyyeti'l-Kübrâ ve Suğrâdan başka bir yapıdır. el-Hatîb oğulları vasıtasıyla günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁷³

Semâ kayıtlarında bu kurum dâru'l-hadis,⁷⁴ dâru'l-hadisi'n-nûriyye, dâru's-sünne, ve dâru's-sünneti'n-nûriyye şeklinde dört farklı isimle zikredilmiştir. Daha sonraları insanlar Dâru'l-Hadisi'l-Eşrefiyye'den ayırmak için Dâru'l-Hadisi'n-Nûriyye adını kullanmıştır.⁷⁵ Bu dâru'l-hadis hocalığına ilk olarak İbn Asâkir atanmıştır. Nûreddin'in zamanında, Şam'daki yegâne dâru'l-hadis olarak varlığını sürdürmüştür.⁷⁶

Yapının inşa tarihi hakkında sarîh bir ifade bulunmadığı için farklı tarihlendirmeler yapılmıştır. Kaynakların kahir ekseriyetinde yapım tarihine hiç atıf yapılmazken Ulebî, muasır bir çalışmaya referansla 566⁷⁷ yılını zikretmiştir. Dâru'l-hadiste okunduğu tespit edilen eserlerin semâ kayıtlarında geçen en eski tarihlendirme de 23 Receb 566'dır. Bundan hareketle dâru'l-hadis bu tarihten kısa bir süre önce inşa edildiği söylenebilir.⁷⁸

⁶⁶ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 91.

⁶⁷ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 32.

⁶⁸ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 91.

⁶⁹ Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl*, s. 58.

⁷⁰ Muhammed Edîb, *Müntehabâtü't-Tevarih li-Dimeşk*, Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut, 1979, c. III, s. 941.

⁷¹ Dâru'l-hadisinin, Nuriyyetu'l-Kübrâ olduğunu söyleyenlere göre; Nureddin Mahmûd Zengi'nin kabri de burada bulunmaktadır. Bkz. Muhammed Kürd Ali, *Hitatu's-Şâm*, s. 73.

⁷² Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 92.

⁷³ Muhammed Edîb, *Müntehabât*, c. III, s. 941.

⁷⁴ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 50.

⁷⁵ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 14.

⁷⁶ Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, s. 314-315. Ayrıca Bkz. Ekrem Yücel, "Coğrafi Merkezleri Bakımından Dâru'l-Hadisler", Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Dâru'l-Hadisler Sempozyumu, (Çankırı 2012), Samsun, 2013, s. 167-168.

⁷⁷ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 91.

⁷⁸ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 13-14. Biz de daha önceki çalışmalarımızda; inşa tarihi olarak Ahmed Çelebi'den naklen 563 tarihini zikretmiştik. Bkz. Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, s. 38. Ayrıca Yücel, a.g.t., s. 167. Ancak bu Nûriyye dâru'l-hadisinin

Tarihi süreçte dâru'l-hadis, uzun süre felaketsel direnmekle birlikte diğer tüm yapılar gibi bir takım doğal afetlerden ve musibetlerden nasibini almıştır. 1310 (1893) yılının sonbaharında bu bölgede meydana gelen büyük yangında hasar görmüştür. Yangından sonra bazı talancılar buraya saldırarak hasar gören yerleri onarıp eve dönüştürmüşlerdir. Bu süreçte mihrabı yok olmuş⁷⁹ ve şeklini değiştirmek için bahçesindeki havuz kapatılmıştır.⁸⁰ Daha sonra Ebu'l-Ferec el-Hatîb onu bu durumdan kurtararak medreseye dönüştürmüş ve kendini orada tedrise hasretmiştir. 1328'de kurumu ziyaret eden bir heyet orada altı oda ve sadece on öğrenci olduğunu belirtmiştir. O dönemde dâru'l-hadis, Şeyh Ebu'l-Ferec el-Hatîb medresesi olarak anılmaktaydı.⁸¹

İlk dönem tarihçileri dâru'l-hadis'in özelliklerinden bahsetmemişlerdir. Ancak son dönem uleması ve tarihçileri hicri 14. asrın başlarında dâru'l-hadis'i tavsif etmişlerdir. Onlardan biri olan Abdulkadir Bedrân⁸² bu konuda şöyle demektedir: Girişinde latif bir koridor, girişin sağında bir oda, solunda oda kapısı olduğu zannedilen kapalı bir kapı vardır. Fakat orası ticaret için kullanılan bir dükkân olmuştur. Güzel bir bahçesi, bahçenin ortasında hoş bir mimarisi olan eski tarz bir havuz bulunmaktadır. Mescidinin uzunluğu 21 adım, genişliği ise 5 adımdır. Çatısı tuğla ve taşlarla bağlanmış, mihrabı ise işlenmiş taştan yapılmıştır. Avlunun doğu tarafında hayır sahipleri tarafından yapılmış iki yeni oda, bu odaların üzerinde yine onlar gibi iki oda daha mevcuttur. Ayrıca koridorun üstünde de bir oda vardır.⁸³

3. Nûriyye Dâru'l-Hadis'inin İlkliği Meselesi

Kaynaklarımız umumiyetle mezkûr kurumun İslam âleminde tesis edilen ilk dâru'l-hadis olduğunu zikretmektedirler. İbnü'l-Esîr (v. 630),⁸⁴ Ebu Şâme (v. 665),⁸⁵ Makrîzî (v. 845),⁸⁶ Nuaymî (v. 978),⁸⁷ Gaytî (v. 981)⁸⁸ ve daha birçok müellif

değil Nûriyyetü'l-Kübrâ Medresesinin yapım tarihi olup sehven yazılmıştır. Bkz. Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, s. 121.

⁷⁹ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 91-92.

⁸⁰ Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl*, s. 58.

⁸¹ Ulebî, *Hitatu Dimeşk*, s. 92.

⁸² Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 18.

⁸³ Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl*, s. 58-59.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *et-Târihu'l-Bâhir*, s. 172.

⁸⁵ Ebu Şâme, *Kitâbu'r-Ravdateyn*, c. I, s. 107.

⁸⁶ Makrîzî (v. 845), Takiyuddîn Ahmed b. Ali, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitâti ve'l-Âsâr Hitatu'l-Makrîziyye*, Thk. Medîha Şarkâvî ve Muhammed Zinehum, Mektebetü'l-Medbûlâ, Kâhire, 1998, c. III, s. 468.

⁸⁷ Nuaymî (v. 978), *ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris*, c. I, s. 74.

⁸⁸ Gaytî (v. 981), Necmüddîn Ebu'l-Mevâhib Muhammed b. Ahmed, *el-Ferâidu'l-Muntazama*, AÜDTCF Kütüphanesi, İsmail Saib Sencer kısmı, No: 4384, Vr. 3a.

bu kanaattedir. Bununla beraber, bazı kaynaklarda mezkûr müesseseden önce inşa edilmiş dâru'l-hadislerin varlığı zikredilmektedir. Bu konuda tespit edebildiklerimizi şunlardır:

1- es-Sıbgî'nin (v. 342) Nîsabur'da yaptırdığı dâru's-sünnesi.⁸⁹

2- Ebû Bekir Muhammed b. el-Müemmel b. el-Hasan b. İsa el-Mâsercisî en-Nîsabûrî'nin (v. 350) yine Nîsabur'da hadis ehli için inşa ettirdiği dâru'l-hadisi.⁹⁰

3- Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Bistamî'nin Nîsabur'da tesis ettiği medrese ve hadis ehline vakfettiği evi.⁹¹

4- İbn Hibbân el-Bustî'nin (v. 354) yaptırdığı medrese.⁹²

Şuayb el-Arnaût'u istisna olarak kabul edersek, bu müesseselerin varlığını zikreden müellifler dâru'l-hadislerin evveliyeti konusunda herhangi bir bilgi vermedikleri gibi bunu tartışma konusu da yapmamaktadırlar. Sadece Şuayb el-Arnaût, İbn Hibbân'ın Nûreddin Mahmûd Zengi'den 230 yıldan daha fazla bir zaman önce dâru'l-hadis kurduğunu ve ilk dâru'l-hadis bânisinin Nûreddin Mahmûd olduğu fikrinin düzeltilmesi gerektiğini söylemektedir.⁹³ Böylece o, dâru'l-hadislerin evveliyeti konusunda İbn Hibbân'ı öne çıkarmakta ve evveliyeti ona nispet etmektedir.

Gerek zikrettiğimiz kurumların varlığı gerekse Şuayb Arnaût gibi bazı yazarların görüşleri dâru'l-hadislerin ilk defa ne zaman ve kim tarafından kurulduğu ile beraber Nûriyye dâru'l-hadisinin evveliyeti konusunda da tartışmaları beraberinde getirmektedir. Nûriyye dâru'l-hadisinden önce tesis edildiği belirtilen müesseseleri kitabında nakleden Muhammed Ebû'l-Ferec el-Hatîb el-Hasenî evveliyet konusunda şunları kaydetmektedir: Nûreddin Zengi, özel olarak Dîmeşk'te genel olarak ise Şam, Irak, Hicaz, Mısır gibi bölgelere de şamil olarak kullanılan Bilâdu's-Şam'da dâru'l-hadis inşa eden ilk şahıstır. Ancak yeryüzünde dâru'l-hadis inşa eden ilk kişi olduğu görüşü, bir yönüyle doğru diğer bir yönüyle doğru değildir. Zira Sıbgî ve İbn Hibbân, bu konuda Nûreddin

⁸⁹ Zehebî (v. 748), Şemseddîn Muhammed b Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Naîm Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983, c. XVII, s. 170; Subkî (v. 771), Tâceddîn Ebi Nasr Abdulvahhâb b. Ali b. Abdulkâfi, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Halû ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Dâru İhyâ'îl-Kütübî'l-Arabiyye, y.y. 1964, c. IV, s. 159; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 19-21.

⁹⁰ Zehebî (v. 748), Şemseddîn Ebi Abdullah Muhammed b Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003, c. VII, s. 897-898; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 21.

⁹¹ Târîhu Nisabur'dan naklen Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 22.

⁹² Alâeddîn Ali b. el-Balbân el-Fârisî (v. 739.), *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balbân*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Trs., c. I, s. 27. (Muhakkik). Ayrıca aynı kaynaktan naklen Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 19-22.

⁹³ İbnu'l-Balbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balbân*, c. I, s. 27. (Muhakkik).

Zengi'yi geçmiştir ve geçmeleri de aklen mümkündür. Meseleye şu açıdan bakıldığında bu görüş tamamen doğrudur. Çünkü Nûreddin, İslam âleminin doğusunda ve batısında emir, sultan veya vali olarak dâru'l-hadis inşa eden ilk kişidir. Ancak Sıbgî ve İbn Hıbbân gibi şahıslar birer âlimdir ve ilim ehlinin barınması için kendi özel evlerini vakfetmişler ve kendi mallarıyla yaptırmışlardır. Bazıları da yaptırdığı bu medreselere vakıflar tahsis etmiştir. Sıbgî, Masercisî, ed-Dârî ve İbn Hıbbân bu kurumları öğrencilere yardım için yaptırmışlardır. Ancak Nûreddin Zengi, bu dâru'l-hadisi büyük imam İbn Asâkir için tasnifte, ifade ve öğretimde ilmî gelişmeye yardımcı olmak için yaptırmıştır. Buradaki fark öğrenciler ile ulemanın önde gelenleri için yaptırmaktır. Nîsabur'da tesis edilen medrese günümüzdeki tabiriyle özel okul konumundayken, Nûriyye dâru'l-hadisi devlet okulu konumundadır ve devlet denetimi altındadır. Bu bir noktada, hadisteki Ömer b. Abdulazîz'in emriyle başlayan resmî tedvîn faaliyetine benzemektedir. Zira Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn döneminde özel, ferdî gayretlerle hadis kitabeti⁹⁴ başlamasına rağmen, bu konudaki evveliyet, Halife Ömer b. Abdulazîz'in emriyle hadisleri toplayan Zührî'ye nispet edilmiştir. Bu açıklamalardan sonra Nûreddin Zengi dâru'l-hadis inşa etme konusunda hükümdarlar arasında ilktir ve Horasan dışındaki diğer bölgelerde de şaibesiz bir şekilde mutlak evveliyeti vardır.⁹⁵

Yukarıda iktibas edilen bilgilerden hareketle devlet eliyle kurulan, resmî ve devamlılığı olan ilk hadis ihtisas medresesinin Nûriyye dâru'l-hadisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bundan önce vücut bulan dâru'l-hadisler, ferdî çabanın neticesi olarak kimsesiz, garip, fakir ve ihtiyaç sahibi öğrencilerin barınması için tesis edilmiştir. Nûriyye dâru'l-hadisi ise Sultan marifetiyle devlet tarafından ve –meşihatlik makamına kendi döneminin önemli simalarını tayin etmek suretiyle- ilmin yayılması için kurulmuştur. İki arasındaki temel fark ise kurumların devamlılığının sağlanıp sağlanmamasıdır. Bireysel gayretler şahısların ömürleriyle sınırlı kalırken resmî olan müesseseler, devlet garantisinde olduğu için, daha uzun ömürlü olmaktadır. Bu ikisi arasında ekonomik olarak da bariz farklar vardır. Zira bu kurumlar aynı zamanda birer vakıf kuruluşudur. Giderlerin karşılanması tahsis edilen vakıfların miktarlarıyla da alakalıdır. Herhangi bir şahısla, devlet başkanının tahsis edeceği akarlar arasında miktar olarak ciddi farklar olacaktır. Bu ise dâru'l-hadisteki müderris ve öğrenci başta olmak üzere diğer tüm personelin durumunu etkileyecek bir âmildir. Nûriyye dâru'l-hadisinden önce bu isimle inşa edilen kurumların, -ferdi bir çabanın mahsulü

⁹⁴ Alıntı yapılan kaynakta tedvin ifadesi yer almaktadır. Ancak biz, bu faaliyetin ıstılahi anlamını esas alarak metin içinde kitabet sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

⁹⁵ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 27-29.

olması hasebiyle- sathi kaldıkları, devamlılık gösteremedikleri, işlevsel ve fonksiyonel anlamdaki okullaşma sürecinden uzak oldukları aşikârdır.

Hadis tarihinde çok önemli bir yer işgal eden hadis tedvini meselesinde Zührî'den önce bu işle meşgul olanların varlığına rağmen hadisleri ilk tedvin eden şahıs olarak Zührî kabul edilmektedir. Aynı şekilde, kendinden önce tesis edilen birtakım medreselerin varlığına rağmen Nizamiye medreseleri, kurulan ilk medrese olarak bilinmektedir. Bunlara kendi alanlarında ilk olma vasfını kazandıran etken, yapılan işin devlet eliyle olmasıdır. Aynı özelliği haiz Nûriyye dâru'l-hadisinin de hadis ihtisas medreseleri içerisinde ilk addedilmesi, tarihi hakkının teslimi anlamına gelecektir.

4. Müderrisleri

Mezkûr dâru'l-hadiste meşihatlik görevini üstlenen şahısların kimler olduğu da konumuz açısından önem taşımaktadır. Zira bu ihtisas medreselerinin tarihî misyonlarını icra etmedeki en önemli pay sahiplerinden biri de bu kurumlarda hocalık yapan müderrislerdir. Bundan dolayı biyografileri hakkında herhangi bir bilgi aktarımında bulunmadan, bu kurumda müderrislik yapmış olan zevatın isimleri zikredilecektir. Zira tüm müderrisler hakkında bilgi vermek hem araştırmanın hacmini artıracak hem de çalışmanın amacını aşacaktır. Bundan dolayı bu kurumda görev yapan müderrisler sadece ismen zikredilecektir.

1. İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah ed-Dimeşkî (v. 571).
2. Ebû Muhammed el-Kâsım b. Ali b. el-Hasan ed-Dimeşkî İbn Asâkir (v. 600).
3. Fahreddîn Ebû Mansûr Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dimeşkî İbn Asâkir (v. 620).
4. Zeynu'l-Umenâ Ebû'l-Berekât el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dimeşkî İbn Asâkir (v. 627).
5. Tâceddîn Abdulvehhâb b. Zeynu'l-Umenâ Ebû'l-Berekât el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dimeşkî İbn Asâkir (v. 660).
6. Zeyneddîn Hâlid b. Yûsuf en-Nablusî (v. 663).
7. Tâceddîn Ebû Muhammed Abdurrahman b. İbrâhîm b. Sibâ' el-Fezârî el-Firkâh (v. 690).
8. eş-Şeyh eş-Şeref Ebû'l-Muzaffer Yûsuf en-Nâblusî (v. 671).
9. Cemâleddîn Ebû Hâmid Muhammed b. es-Sâbûnî (v. 680).
10. Mecduddîn Yûsuf İbnu'l-Muhtâr (v. 680).
11. Fahreddîn Ebû Muhammed Abdurrahman İbn Yûsuf el-Ba'lebekî el-Hanbelî (v. 688).

12. Sadeddîn Mes'ûd b. Ahmed el-Hârisî el-Hanbelî (v. 711)
13. Şerefuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Ni'metu'l-Makdisî (v. 694).
14. Alâuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm ed-Dîmeşkî eş-Şâfiî İbnu'l-Attâr (v. 724).
15. Alemuddîn Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Yûsuf el-Berzâlî ed-Dîmeşkî eş-Şâfiî (v. 739).
16. Cemâleddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (v. 742).
17. Zeynuddîn Abdurrahman İbnu'l-İmam Cemâleddîn el-Mizzî (v. 749).
18. Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan b. Nebâte el-Fârikî el-Mısırî (v. 750).
19. Takiyuddîn Ebû'l-Meâlî Muhammed b. Râfi' b. Hicris b. Muhammed b. Şâfi' es-Selâmî (v. 774).
20. İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr el-Kureşî (v. 774).
21. Emînuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Enefi el-Mâlikî (v. 786).
22. Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ b. Sened el-Lahmî el-Mâlikî (v. 792).
23. Bedreddîn Muhammed b. İsmâil İbn Kesîr el-Basravî ed-Dîmeşkî eş-Şâfiî (v. 803).
24. Hibetullah Muhammed Ebû'l-Ferec b. Abdulkâdir b. Sâlih b. Abdurrahîm el-Hatîb el-Hasenî eş-Şâfiî ed-Dîmeşkî el-Ced (v. 1311).
25. Abdulkâdir Hilmî b. Muhammed Ebû'l-Ferec el-Hatîb el-Hasenî (v. 1351).
26. Hibetullah Muhammed Ebû'l-Ferec b. Abdulkâdir b. Ebû'l-Ferec el-Hatîb el-Hasenî (v. 1407).⁹⁶

Bu dâru'l-hadiste müderrislik görevi, ilk olarak kendi döneminde ehl-i hadisin imamı ve bayraktarı olarak kabul edilen⁹⁷ *Târîhu Dîmeşk* müellifi İbn Asâkir'e verilmiştir.⁹⁸ O, vefat edinceye kadar görevini sürdürmüş, yerine ise oğlu Ebû Muhammed el-Kâsım müderris olmuştur. Uzun bir müddet meşihat makamında bu aileye mensup bireyler bulunmuştur. Tarihi süreçte ilim ehli arasında şöhret yapmış bazı ünlü simalar da aynı görevi ifâ etmişlerdir. Bunlardan biri de hadis alanında önemli çalışmaları bulunan el-Mizzî (v. 742)'dir. O'nun etraf konusunda kaleme aldığı "*Tuhfetü'l-Eşrâf bi Marifeti'l-Etrâf*" ile rical alanında telif ettiği "*Tehzîbu'l-Kemâl*" adlı eserleri zikre değerlidir. Ayrıca *Vefeyât*

⁹⁶ Müderris listesi için Bkz. Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 167 vd.

⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, c. I, s. 74-75.

⁹⁸ Bedrân, *Münâdemetü'l-Etlâl*, s. 59.

müellifi Ebû'l-Meâlî (v. 774) ile tefsir, hadis ve tarih alanlarında önemli eserler veren İbn Kesîr (v. 774) de burada müderrislik vazifesini üstlenmiştir. Dâru'l-hadis maruz kaldığı büyük yangından sonra ise Ebû'l-Ferec el-Hatîb el-Hasenî yeniden tedris faaliyetini başlatarak ders vermiş, kendinden sonra da bu aileye mensup şahıslar etkin olarak burada görev almıştır.

Tarihî süreçte teşekkül eden dâru'l-hadislerin kendi içerisinde bir gelenek/ekol oluşturup oluşturmadıkları da bu kurumlarda müderrislik yapan şahısların ilgi alanlarının tespiti ile mümkündür. Aynı kurumda görev yapan şahısların telif ettiği eserler üzerinde yapılacak çalışmalar buna ışık tutacaktır. Nitekim Nûriyye dâru'l-hadis müderrislerinin çalışmaları bu açıdan tetkik edildiğinde İbn Asâkir başta olmak üzere Mizzî, İbn Kesîr ve Ebu'l-Meâlî gibi bazı müderrislerin tarihçi-muhaddis kimliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü sözü edilen şahısların yukarıda zikredilen eserleri hem hadis hem de tarihle doğrudan ilgilidir. Bu durumda mezkûr dâru'l-hadis -hocaları bağlamında- tarihçi ve muhaddis kimliğinin öne çıktığı ve böyle bir gelenek/ekol oluşturduğu söylenebilir. Bu geleneğin/ekolün oluşmasında ise en büyük pay sahibi, hem hadisçi hem de tarihçi kimliğiyle tanınan ilk müderris İbn Asâkir'dir denilebilir.

5. Semâ ve Kıraat Kayıtlarına Göre Nûriyye Dâru'l-Hadisinde Okunan Eserler

Semâ ve kıraat, rivayet döneminde hadis almak (öğrenmek) ve nakletmek (öğretmek) için kullanılan iki yöntemdir. Bu yöntemler daha sonra diğer ilim dalları tarafından da kullanılarak telif edilen kitapların sonraki nesillere öğretimi ve intikalinde kullanılmıştır. Buna göre; öğrencinin istinsah ettiği nüshayı müellife veya bir hocaya okuması, hocaların da olası hataları düzelttikten sonra öğrenci nüshasına, öğrencinin kitabı kendisine okuduğunu, kendisinin de ona rivayet hakkı verdiğini ifade etmek üzere düştüğü kayda "*kıraat kaydı*" denir. Bu okuma esnasında, dinleyen diğer öğrencilerin nüshalarına da onların kitabı dinlediklerini ifade eden bir kayıt düşülür ki buna da "*semâ kaydı*" denir.⁹⁹

Semâ ve kıraat kayıtlarına göre Nûriyye dâru'l-hadisinde okunduğu tespit edilen birtakım kitaplar mevcuttur. Bu eser isimleri, okunduğu dönemdeki hadis öğretim faaliyetlerine ışık tutmakla beraber hadisçilerin gündemini tespit etmek için de önem arz etmektedir.

⁹⁹ Bkz. Tefik Rüşü Topuzoğlu, "Kıraat ve Semâ Kaydı", *DİA*, İstanbul, 2002, c. XXV, s. 436. Bu durumda semâ kaydında yer alan semâ lafzı ile rivayet döneminde hadis tahammül ve eda yöntemi olarak kullanılan semâ'nın teknik olarak bir birinden farklı olduğu görülmektedir. Çünkü hadis alma ve nakletme yöntemi olan semâ da okuyan hoca olduğu halde semâ kaydında okuyan hocaların ve okuyanın dışındaki üçüncü kişiler olmaktadır.

Semâ ve kıraat kayıtlarında zikredilen eserler, hem dâru'l-hadislerin müfredatını tespitinde hem de hadisçilerin gündemini takip etmede bizlere katkı sağlayacaktır. Zira günümüz öğretim faaliyetleri de dikkate alınınca, ders veren hocanın kendi gündemindeki konulardan müstağni kalamayacağı müşahede edilmektedir. Bununla birlikte söz konusu eserlerin tamamını dâru'l-hadislerde okutulan ders kitapları olarak görmek elbette mümkün değildir. Zira hadis öğretim geleneğinde imlâ meclislerinin kurulduğu ve çok sayıda insanın bunlara katılarak hadis yazdıkları bilinmektedir. Bundan dolayı adı geçen eserlerin ders dışında dâru'l-hadislerde düzenlenen imlâ meclislerinde okunması ve yazılması da mümkündür. Bu ise hadis okullarının eğitim-öğretim faaliyetlerinde sadece müfredatla sınırlı kalmadıklarına aynı zamanda ilim meclislerine mekân olduklarına da delalet etmektedir.

Eserlerin okunduğu veya dinlendiğini gösteren kayıtlardaki tarihler dikkate alındığında ise hangi dönemde hangi kitabın tedavülde olduğunu görme imkânı olacaktır. Bu durum ise eserlerin sahip oldukları şöhrette, dâru'l-hadislerde tedris edilmiş olmalarının veya uzun müddet tedavülde kalmalarının etkisini ortaya çıkaracaktır. Ayrıca semâ kayıtlarına kronolojik olarak bakınca dönemlere göre ilgi alanları da tespit edilebilecektir. Sayılan bu sebeplerden dolayı kayıtlarda adı geçen eserler de zikredilecektir. Mezkûr kayıtlara göre Nûriyye dâru'l-hadisinde okunduğu tespit edilen eserler şunlardır:

1. İbn Asâkir, "*Fadlu Receb*" adlı eserini 22 Receb 566'da dâru's-sünne'de hem imla ettirmiş hem de kendine okunmuştur.¹⁰⁰

2. İbn Asâkir'in "*Keşfu'l-Muğatta fî Fadli'l-Muvatta*" adlı eserini Şerefuddîn Ebî Muhammed Abdulkâdir b. Ebî Abdullah el-Bağdâdî, 28 Receb 566'da Nûriyye dâru'l-hadisinde kitabın müellifinden semâ ile almıştır.¹⁰¹

3. İbn Asâkir'in "*Tarihu Dimeşk*" adlı eseri, Nûriyye dâru'l-hadisinde babasının ölümünden sonra oğlu Bahâuddîn el-Kâsım'dan birçok kere semâ yoluyla alınmıştır. O kitabı okutmaya¹⁰² babasının ölümünden 3 hafta sonra Ebu'l-Mevâhib el-Hasan es-Sasrâ kıraatıyla başlamıştır. Birinci cüz 2 şaban 571 yılında okunmuş ve 48 kişi katılmıştır. 9 şabanda gerçekleşen İkinci okunmasında 62 ve 23 şabanda gerçekleşen üçüncü okumada 51 kişi hazır bulunmuştur.¹⁰³

¹⁰⁰ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 291; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 375.

¹⁰¹ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 291; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 376.

¹⁰² Okutmak diye tercüme edilen kelime, metinde "dinletmek" anlamına gelen "اسماع" "isma" şeklindedir. Ancak metin Türkçeye dinletmek diye tercüme edildiğinde anlatımın bozulmasına sebebiyet verdiği için okutmak diye çevrilmesi uygun görülmüştür.

¹⁰³ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 291-292; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 385. Burada 593 yılında okunduğu kaydı yer almaktadır.

4. Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâid el-Hâfız'ın "*Emâli*" adlı eseri dâru's-sünne'de 567 yılında İbn Asâkir'den semâ ile alınmıştır.¹⁰⁴

5. Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn Asâkir'in "*et-Tecrîd (el-Cüz'ür-Râbi)*" isimli eseri müellifin kendisinden 570 yılında dâru's-sünne'de iki defa semâ yoluyla alınmıştır.¹⁰⁵

6. "*Cüz'ün fîhi min Hadisi Ebî Ali Muhammed b. Muhammed b. Abdulhamîd el-Fezârî ed-Dimeşkî an Şuyûhihi ve fîhi min Hadisi'l-Kâdı Ebî Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî,*" İbn Asâkir'in oğlu el-Kâsım b. Ali b. el-Hasan İbn Asâkir'den semâ yoluyla alınmıştır.¹⁰⁶

7. Ebû Muhammed el-Kâsım İbnü'l-Hâfız el-Kebîr Ali b. el-Hasan maruf bi İbn Asâkir'in telif ettiği "*Fadlu Şa'bân*" isimli eser, müellifinden 22 Şaban 572'de dâru's-sünne'de semâ yoluyla alınmıştır.¹⁰⁷

8. "*Hadisu Ebî'l-Kâsım el-Halebî*" adlı eserde bu kurumda okunmuştur. İbn Asâkir'in hattıyla yazılmış 552 tarihli nüsha Zâhiriyye kütüphanesinde mevcuttur. İbn Asâkir'in oğlu el-Kâsım'dan 575'de Nûreddin Zengi'nin inşa ettirdiği dâru's-sünne'de semâ ile alınmıştır.¹⁰⁸

9. İbn Asâkir'in "*Mu'cemu's-Şuyûh*" isimli eseri.¹⁰⁹

10. "*Müsnedu İbni'l-Mübârek*" 575 ve 599 yıllarında Nûriyye dâru'l-hadisinde İbn Asâkir'in oğlu Kâsım'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹¹⁰

11. Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî'nin "*Kitabu'r-Rihle fî Talebi'l-Hadis*" isimli kitabı 588 yılında dâru's-sünne'de Ebu Tâhir Berekât b. İbrahim'den semâ yoluyla alınmıştır.¹¹¹

12. "*el-Cüz'ül-Âşir Mine'r-Rekâik ve'l-Hikâyât*" 590 yılında İbn Asâkir'in oğlu el-Kâsım'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹¹²

13. "*el-Cüz'ü's-Sâmin min Hadisi Ebî Bekr b. Hallâd en-Nusaybî*" 594 yılında İbn Asâkir'in oğlu el-Kâsım'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹¹³

14. Ebû'l Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir'in telifi olan "*Tebyînu Kizbi'l-Müfterî fîma Nusibe ile'l-İmami'l-Eş'arî*" adlı eser İbn Asâkir'in

¹⁰⁴ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 377.

¹⁰⁵ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 378.

¹⁰⁶ Ebu't-Tayyib Anber b. Abdullah el-Habeşî'nin hattıyla olan nüshasını Nûriyye dâru'l-hadisinde yazmıştır. Bkz. Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 388, 1. dipnot.

¹⁰⁷ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 383.

¹⁰⁸ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 292.

¹⁰⁹ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296.

¹¹⁰ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 293; Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 384.

¹¹¹ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 390.

¹¹² Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 293.

¹¹³ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 292-93.

oğlu el-Kâsım'dan 594 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde semâ yoluyla alınmıştır.¹¹⁴

15. "Cüz'ün min Hadisi Muhammed b. Ahmed b. el-Ğatarîf an Şuyûhihi", dâru's-sünne 601 yılında Ebu'l-Kâsım Ali b. Kâsım'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹¹⁵

16. Ebû Sa'd Muhammed b. Yahyâ b. Mansûr en-Nisâbûrî'nin "Kitabu'l-Erbaîn'i" dâru's-sünne 601 yılında Ali b. Ebî Muhammed'den semâ edilmiştir.¹¹⁶

17. "el-Fevâidu'l-Muntekât -Hadisu Sahtâm-" Ali b. İbrâhîm b. Nasraveyh b. Sahtâm es-Semerkandî'ye ait olan bu eser (v. 439) farklı tarihlerde Nûriyye dâru'l-hadisinde 3 defa semâ yoluyla alınmıştır.¹¹⁷

18. İbn Asâkir'in (v. 571) "Erbaûne Hadisen fi'l-Hassi ale'l-Cihâd" isimli eseri 34 kişi huzurunda 627 senesinde Nûriyye dâru'l-hadisinde semâyyla alınmıştır.¹¹⁸

19. "Cüz'ün fihi Garâibu Hadisi'l-Kâdı Ebû Bekir Yûsuf b. el-Kâsım b. Ebî Yûsuf el-Meyancî (v. 375)", 629 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde Dıyâuddîn el-Müslim b. Ahmed b. Ali en-Nusaybî el-Mâzenî'den semâyyla alınmış ve 5 kişi hazır bulunmuştur.¹¹⁹

20. Mufaddal el-Cenedî el-Yemenî el-Mekkî'nin "Fedâilu'l-Medîne" adlı eseri 630 yılında en-Nusaybî ve 735 senesinde de el-Berzâlî'den olmak üzere iki defa Nûriyye dâru'l-hadisinde semâ edilmiştir.¹²⁰

21. Hasan b. Sufyân en-Nesevî'nin "el-Ehâdisu'l-Erbaîn" adlı kitabı 631 yılında 3, 646 yılında 15 kişinin huzurunda Nûriyye dâru'l-hadisinde okunmuş ve semâ edilmiştir.¹²¹

22. Beyhakî'nin "es-Sünenü'l-Kübra" isimli kitabı, bu dâru'l-hadiste 632 yılında okunmuş ve semâ edilmiştir.¹²²

¹¹⁴ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 293; Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 387.

¹¹⁵ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 394.

¹¹⁶ Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 395.

¹¹⁷ Stefan Leder, Yâsîn Muhammed es-Savvâs ve Me'mûn es-Sağarcî, *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, el-Ma'hedu'l-Fransî li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, Dimeşk, 1996, s. 46; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 293-94; Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 381.

¹¹⁸ Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, s. 78; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 294; Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 398.

¹¹⁹ Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, s. 43; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 294.

¹²⁰ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 294-95; Muhammed Mutî', *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 401. Burada sadece 630 yılında yapılan semâ kaydı yer almaktadır.

¹²¹ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 295.

¹²² Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 295.

23. Beyhakî'nin "Kitabu'l-Âdâb'ı"¹²³ veya "Erbaûne Hadisen Müntekât min Kitabi'l-Âdâb" 646 yılında 15 kişi huzurunda Nûriyye dâru'l-hadisinde semâ edilmiştir.¹²⁴

24. Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Huseyin b. Muhammed el-Ferrâ'nın (v. 458) "Emâlî Ebî Ya'lâ el-Ferrâ" isimli eserinden 6. cüz, 662 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde 6 kişi huzurunda Hâlid b. Yûsuf en-Nâblusî'den semâ edilmiştir.¹²⁵

25. Ebû Muhammed Abdulazîz b. Muhammed b. Muhammed en-Nahşebî'nin tahrîç ettiği "el-Cüz'ül Evvel mine'l-Fevâid el-Müntekât es-Sihâh ve'l-Garâib"i Nûriyye dâru'l-hadisinde 665 yılında Şeyh İsmail b. İbrahim et-Tenûhî'den semâ yoluyla alınmıştır.¹²⁶

26. İbn Zebr er-Rabaî'nin "Vesâyâ'l-Ulemâ inde Hudûri'l-Mevt" adlı eseri, Dâru's-Sünneti'n Nûriyyede 667 yılında 4 kişi huzurunda Şerefüddîn Ebî'l-Muzaffer Yûsuf b. el-Hasan en-Nâblusî'den semâ edilmiştir.¹²⁷

27. "Fevâidu İbn Uleyk," Nûriyye dâru'l-hadisinde 674 yılında 4 kişi huzurunda İbnu's-Sâbûnî'den semâ edilmiştir.¹²⁸

28. Halef b. Muhammed b. Hamdûn el-Vâsitî'nin telif ettiği "el-Efrâdu'l-Garâibu'l-Muharrece min Usûli's-Şeyh Ebî'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Ruzeyk el-Bağdâdî" adlı eserin 6. cüzü dâru's-sünne 674 yılında Ebu Hâmid Muhammed b. Ali el-Mahmûdî es-Sâbûnî'den semâ yoluyla alınmıştır.¹²⁹

29. Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî'nin "Emâliyu'l-Hatîb el-Bağdâdî" adlı eseri Nûriyye dâru'l-hadisinde 675 yılında Muhammed b. Abdullah'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹³⁰

30. Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. el-Mukrî el-Esbehânî'nin telif ettiği "Takbîlu'l-Yed" isimli eseri 676 ve 697 yıllarında Nûriyye dâru'l-hadisinde Şeyh İsmail b. İbrahim'den semâ yoluyla alınmıştır.¹³¹

31. Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. İsmâîl b. Sem'ûn'un "Emâlî" adlı eserinin bir ve ikinci cüzleri 679 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde Şeyh Alauddîn Ebî'l-Hasan Ali b. İbrahim'den semâ yoluyla alınmıştır.¹³²

¹²³ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 404.

¹²⁴ Başkaları da dinlemiştir şeklinde bir mülahaza yer almaktadır. Bkz. Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semââtî'd-Dimeşkiyye*, s. 114; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 295.

¹²⁵ Başkaları da dinlemiştir şeklinde bir mülahaza vardır. Bkz. Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semââtî'd-Dimeşkiyye*, s. 125; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296.

¹²⁶ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 405.

¹²⁷ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 407.

¹²⁸ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 408.

¹²⁹ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 409.

¹³⁰ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 410.

¹³¹ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 411.

¹³² Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 417.

32. Mehâmilî'nin "*Kitabu'd-Duâ*" isimli eseri 680 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde Ahmed b. Muhammed'den semâ yoluyla alınmıştır.¹³³

33. "*Risâletü'l-Hasan el-Basrî ile'r-Ramâdî*" Dâru's-Sünneti'n-Nûriyyede 681 yılında 6 kişi huzurunda Mizzî tarafından Şeyh Bedreddin'e okunmuştur.¹³⁴

34. "*el-Cüz'ü min Hadîsi Ebî Osman Affân b. Müslim es-Saffâr*" adlı eseri el-Mizzî, Dâru's-Sünneti'n-Nûriyye'de 682 yılında Şemseddin Ebu Abdullah'dan semâ yoluyla almıştır.¹³⁵

35. Ebû Tâhir es-Silefi'nin "*Fevâidu Hassân*" isimli eseri Dâru's-Sünneti'n-Nûriyyede 683 yılında Ebu Ali el-Hallâl'dan semâ edilmiştir. Dinleyenler arasında Mizzî de bulunmaktadır.¹³⁶

36. Ebû Ali el-Hasan b. Ahmed b. İbrâhîm İbn Şâzân el-Bezzâz'ın (v. 426) "*Hadîsu İbn Şâzân*" adlı eseri Nûriyye dâru'l-hadisinde 690 yılında 8 kişi huzurunda semâ edilmiştir.¹³⁷

37. Kâdı Ebu Bekr Ahmed b. Abdurrahman el-Yezdî'nin "*Emâli*" adlı eserinden bir cüz, Nûriyye dâru'l-hadisinde 693 yılında Cemâleddin Muhammed b. Muhammed'den semâ yoluyla alınmıştır.¹³⁸

38. Nevevî'nin "*Riyâzu's-Sâlihîn*" adlı eseri, bu dâru'l-hadiste 705 yılında İbnu'l-Attâr'a okunmuştur.¹³⁹

39. Nevevî'nin "*Hilyetu'l Ebrâr (el-Ezkâr)*" isimli kitabı Nûriyye dâru'l-hadisinde 706 yılında İbnu'l-Attâr'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴⁰

40. Nevevî'nin "*el-Erbaûne'n-Neveviyye*" Nûriyye dâru'l-hadisinde İbnu'l-Attâr'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴¹

41. Ebû Tâlib el-Aşârî'nin "*Fedâilu's-Sadîk*" adlı eseri Nûriyye dâru'l-hadisinde 706 yılında İbnu'l-Attâr'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴²

42. Zâhid eş-Şehâmî'nin "*Tuhfetu İydi'l-Fitr*" isimli eseri Dâru's-Sünneti'n-Nûriyyede 711 ve 724 yıllarında Ali b. İbrahim el-Attâr'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴³

43. "*Sünenu't-Tirmizî*" Nûriyye dâru'l-hadisinde İbnu'l-Attâr'dan semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴⁴

¹³³ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 412.

¹³⁴ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296.

¹³⁵ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 296; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 413.

¹³⁶ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 297.

¹³⁷ Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semâti'd-Dimeşkiyye*, s. 61; Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 297.

¹³⁸ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 414.

¹³⁹ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 297; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 421.

¹⁴⁰ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 297; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 420.

¹⁴¹ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 422.

¹⁴² Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 298.

¹⁴³ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 418.

¹⁴⁴ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 298; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 419.

44. el-Kâsım el-Berzâlî'nin babası için tahrîç ettiği "*Ehâdîsu Şuyûhi'l-İcâze*" adlı eseri mezkûr kurumda semâ edilmiştir.¹⁴⁵

45. "*Nushatu Ömer b. Zurâre el-Hadesî*", Nûriyye dâru'l-hadisinde 731 yılında 4 kişi huzurunda el-Kâsım el-Berzâlî'den semâ edilmiştir.¹⁴⁶

46. "*Sahihu Muslim*"i, İbnu's Sakatî 742 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde Şemseddin Muhammed b. Ömer'den semâ yoluyla almıştır.¹⁴⁷

47. "*Cüz'ün min Hadîsi Hişâm b. Ammâr*" Nûriyye dâru'l-hadisinde 745 yılında İbnu'l-Muhibb tarafından okunarak Zeynuddîn Abdurrahman b. Yûsuf el-Mizzî'den semâ yoluyla alınmıştır.¹⁴⁸

48. Hasan b. Sufyân b. Amir eş-Şeybanî el-Fesevî'nin (v. 303) "*Kitabu'l-Erbaîn*" adlı eseri Nûriyye dâru'l-hadisinde biri 646 yılında 15 kişi huzurunda¹⁴⁹ diğeri de 631 yılında 3 kişi huzurunda olmak üzere iki defa semâ edilmiştir.¹⁵⁰

49. Ebû Muhammed Abdulazîz b. Muhammed en-Nahşebî'nin tahrîç ettiği "*el-Cüz'ü'l Hâmis min Fevâidi's-Sihâh'l-Avâlî ve'l-Efrâd ve'l-Hikâyât*" adlı eser, 747 yılında Nûriyye dâru'l-hadisinde Hâfız Mizzî'den semâ yoluyla alınmıştır.¹⁵¹

50. Muhammed b. Abdurrahman el-Vâsitî'nin telif ettiği "*el-Erbaûn fi'l-Cihâd ve'l-Mücâhidîn*" adlı eseri de Nûriyye dâru'l-hadisinde müellifinden semâ yoluyla alınmıştır.¹⁵²

Bunlardan başka Zehebî'nin de bu dâru'l-hadiste hadis semâında bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁵³

Semâ ve kıraat kayıtlarına göre bu dâru'l-hadiste okunduğu tespit edilen ve yukarıda listelenen eserler ve kayıtlar dikkate alındığında bazı hususlar dikkat çekmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Okunan eserlerin kahir ekseriyetini hadis metinleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında İmam Müslim'in *el-Câmiu's-Sahih'i*, Tirmizî'nin *Sünen'i*, Beyhakî'nin *Sünenü'l -Kübra'sı*, İbnu'l-Mübârek'in *Müsned'i* gibi tasnif dönemi eserleri de yer almaktadır.

Müderrisler bazen kendi eserlerini bazen de kendinden öncekilerin teliflerini okumuşlar/okutmuşlardır. Örneğin İbn Asâkir, kendi eseri olan "*Fadlu*

¹⁴⁵ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 298.

¹⁴⁶ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 298.

¹⁴⁷ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 298; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 415.

¹⁴⁸ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 299; Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 423.

¹⁴⁹ Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, s. 65.

¹⁵⁰ Stefan Leder vd., *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, s. 66; ancak başka kaynakta Hasan b. Sufyân en-Nesevî şeklinde yer almaktadır. Bkz. Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 403.

¹⁵¹ Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 424.

¹⁵² Muhammed Mutî, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye*, s. 392.

¹⁵³ Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 297.

Receb'i" imla ettirmiş, oğlu el-Kâsım da telif ettiği "*Fadlu Şa'bân'î*" okutmuştur. Ayrıca İbn Asâkir'in oğlu babasının "*Tarihu Dımeşk*" adlı eserini babasının ölümünden 3 hafta sonra okutmaya başlamıştır. Bu durum ise eğitimde müderrislerin kendi ilgi alanlarından müstağni kalamayacağını göstermektedir.

Kayıtlarda dikkatimizi çeken bir başka konu ise İbnu'l-Attâr'ın sıklıkla Nevevî'nin eserlerini okutmasıdır. Nevevî'ye ait olan ve dâru'l-hadiste okunan "*Riyâzu's-Sâlihîn*", "*Hilyetu'l Ebrâr (el-Ezkâr)*" ve "*el-Erbaûne'n-Neveviyye'nin*" üçü de İbnu'l-Attâr tarafından okutulmuştur.¹⁵⁴

Dâru'l-hadiste kitapları okutan şahısların tamamı bu kurumda görevli müderrisler değildir. Örneğin "*el-Erbaûn fi'l-Cihâd ve'l-Mücâhidîn*" adlı eserin müellifi olan Vâsitî kendi eserini burada okutmakla birlikte tespit edilen müderrisler arasında yer almamaktadır.

Eğitim amaç ve teknikleri açısından da câlib-i dikkat birkaç husus göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki eğitimin amacına yöneliktir ki o da yaşanan sosyal ve siyasal gelişmeler karşısında insanların eğitim yoluyla bilinçlenmesini sağlamaktır. Nitekim dâru'l-hadiste okunan eserlerden biri "*Erbaûne Hadisen fi'l-Hassi ale'l-Cihâd*" yani cihadı teşvik eden kırk hadis adlı eserdir. Hem Nûreddin döneminde hem de halefi Selahaddin (Eyyubî) döneminde İslam dünyasının en çok uğraştığı konuların başında haçlı seferleri gelmektedir. Haçlı ordusunun, İslam dünyasını işgal etme teşebbüsünde bulunduğu bir dönemde, insanların haçlılara karşı cihada teşvik edilmesi ve bu konuda bilinçlendirilmesi son derece önem arz etmektedir.

Yukarıda zikredilen örnek aynı zamanda eğitimde ihtiyacın dikkate alınması gerektiği prensibini de ortaya koymaktadır. Zira böyle bir durumda insanların ve devletin haçlılara karşı cihada ihtiyaç duymaları gayet tabiidir.

Eserlerin okutulma zamanına bakıldığında eğitimde zaman-muhteva ilişkisine de dikkat edildiği görülmektedir. Zira içerik ile zaman uyumlu olursa verimliliğin artacağı aşikârdır. Dâru'l-hadiste, "*Fadlu Receb*" adlı eser receb ayında, "*Fadlu Şa'bân*" isimli eser de şaban ayında okutulmuştur. Böylece muhteva-zaman uyumuna dikkat edilmiştir. Bu örnekler, okunan eserlerin seçiminde keyfi davranılmadığını bilakis bazı kriterlerin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

¹⁵⁴ Bu benzerlik dikkatimizi çektikten sonra İbnu'l-Attâr'ın biyografisine bakınca kendisine "Muhtasaru'n-Nevevî" veya "Küçük Nevevî" dendiğini müşahede ettik. Bkz. Hasenî, *Dâru's-Sünne*, s. 242.

Sonuç

Nûriyye dâru'l-hadisi bânisi, Türk tarihinin yetiştirmiş olduğu seçkin şahsiyetlerden biri olan Nûreddin Mahmûd Zengî'dir. O her şeyden önce samimi bir kul, Hz. Peygambere ittiba etmede titiz, devlet ve millet malını muhafaza konusunda hassas, ilim ve ilim ehline karşı saygılı, adalet, zühd, vera ve şecaat sahibi olmakla birlikte mütevazı bir yöneticidir. Zira o aşırı sertlikle aşırı gevşeklik arasındaki dengeyi iyi kurmuştur. Sahip olduğu bu üstün meziyetlerden dolayı da bazıları tarafından Hulefâ-i Râşidîn'in altıncısı olarak kabul edilmiştir. O bir yandan siyasî ve askerî mücadelesini yaparken diğer yandan da fethettiği yerleri imar faaliyetleriyle ihya etmiştir. Hâkimiyeti altındaki hemen her şehirde mescid, cami, medrese, han, hankâh, zaviye, dâru'l-adl ve dâru's-şifa yaptırmıştır. Yaptırdığı müesseselerden biri de kendi adına nispetle anılan dâru'l-hadistir.

Dâru'l-hadisın yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte h. 566 yılında veya bu tarihten kısa bir süre önce inşa edildiği söylenebilir. Dimeşkte; Asrûniyye sokağında vücut bulan bu yapı, zaman içerisinde birçok doğal afet ve felakete maruz kalsa da günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kurumun ilk müderrisi ise kendi döneminde ehl-i hadisin imamı olarak kabul edilen ünlü tarihçi İbn Asâkir'dir. İbn Asâkir'le birlikte burada müderrislik yapmış 26 kişi tespit edilmiştir. Bunlar arasında Mizzî ve İbn Kesîr gibi önemli şahsiyetler de vardır. Müderrislerin çalışma alanları dikkate alındığında İbn Asâkir'den başlamak üzere hocaların müerrih-muhaddis kimlikleri öne çıkmaktadır. Bundan hareketle Nûriyye dâru'l-hadisinin tarihçi muhaddis geleneği/ekolü oluşturduğu söylenebilir.

Müelliflerin çoğu bu kurumu ilk dâru'l-hadis, Nûreddin'i de dâru'l-hadis yaptıran ilk kişi olarak kabul etmekle birlikte bazı araştırmacılar bunu tartışma konusu yapmıştır. Nitekim Sıbgî'nin dâru's-sünnesi, Mâsercisî'nin dâru'l-hadisi ve İbn Hibbân'ın yaptırdığı medrese tarih olarak bu kurumdan önce inşa edilmiştir. Bununla birlikte Nûreddin'in sultan, vali veya devlet başkanı olarak dâru'l-hadis inşa ettiren ilk kişi olduğu kesindir. Ayrıca Dimeşk ve Bilâdu's-Şam bölgesinde de ilk önce o yaptırmış olup bu iki hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. İslam dünyasının tamamı dikkate alındığında ise ilklik meselesi tartışmalı olmakla birlikte evveliyetin Nûreddin Zengî'ye ve yaptırdığı kuruma nispet edilmesi daha uygundur. Çünkü Nûreddin, bu dâru'l-hadisi kimsesizler için bir barınak olmaktan çok ilmin yayılmasını hedefleyerek sultan/yönetici vasfıyla devlet kontrolünde yaptırmış ve devamlılığını sağlamıştır. Hâlbuki zikredilen diğer kurumlar bu özellikleri haiz değildir. Ayrıca meselenin resmî hadis tedviniyle mukayese edilmesi de aynı neticeyi doğurmaktadır. Çünkü Zührî'den önce bazı şahıslar bu işle meşgul oldukları halde, nasıl ki ilk hadis tedvini ona nispet

ediliyorsa -şartların benzemesinden dolayı- bu meselede de ilklik Nûreddin Zengi'ye nispet edilmelidir. Bütün bunların neticesinde Nûreddin Zengi'nin ilk dâru'l-hadis bânisi olduğunu söylemek tarihî hakkını teslim etmek olacaktır.

Kaynakça

- Atan, Abdullah Hikmet, *Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Dönem Dimaşk Dâru'l-Hadisleri*, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.
- Bedrân, Abdulkâdir, *Münâdemetü'l-Etlâl ve Müsâmeratü'l-Hayâl*, Mec'meu'l-Arabî, Beyrut, 1986.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2012.
- Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Trc. Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ebu Şâme (v. 665), Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm b. Osman el-Makdisî ed-Dimeşkî eş-Şâfiî, *Kitâbu'r-Ravdateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Ebu'l-Vefâ (v. 775), Muhyiddîn Ebi Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Sâlim el-Kureşî el-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Halû, Hicr, Cîze (Kahire), 1993.
- Gaytî (v. 981), Necmüddîn Ebu'l-Mevâhib Muhammed b. Ahmed, *el-Ferâidu'l-Muntazama*, AÜDTCF Kütüphanesi, İsmail Saib Sencer kısmı, No: 4384.
- Halıcı, Feyzi, "Çevgân", *DİA*, İstanbul, 1993.
- Hatîb el-Hasenî, Muhammed Ebu'l Ferec, *Dâru's-Sünne Dâru'l-Hadisi'n-Nûriyye bi Dimeşk Târîhuha ve Terâcimu Şuyûhiha*, İtina ve tamamlama, Muhammed Mucîr el-Hatîb el-Hasenî, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk, 2002.
- İbn Balbân (v. 739.), Ali b. el-Balbân el-Fârisî, *Sahîhu İbn Hıbbân bi Tertîbi İbn Balbân*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Trs.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî (v. 630), Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Müracaat ve Tashih, Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- _____, *et-Târîhu'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkâdir Ahmed Tuleymât, Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, Kahire, 1963.
- Kök, Bahattin, "Nureddin Zengi, Mahmûd" *DİA*, İstanbul, 2007.
- Kürd Ali, Muhammed, *Hitatu's-Şâm*, Mektebetü'n-Nûrî, Dimeşk, 1983.
- Leder, Stefan; es-Savvâs, Yâsîn Muhammed; es-Saçarcî, Me'mûn, *Mu'cemu's-Semâati'd-Dimeşkiyye*, el-Ma'hedu'l-Fransî li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, Dimeşk, 1996.
- Makrîzî (v. 845), Takiyuddîn Ahmed b. Ali, *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi Zikri'l-Hitati ve'l-Âsâr Hitatu'l-Makrîziyye*, Thk. Mediha Şarkâvî ve Muhammed Zinehum, Mektebetü'l-Medbûlâ, Kâhire, 1998.

- Muhammed Edîb, *Müntehabâtü't-Tevarih li-Dimeşk*, Dâru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut, 1979.
- Muhammed Mutî' el-Hafız, *el-Mehâsinu's-Sultâniyye fi Dâri'l-Hadisi'n-Nûriyye*, Dâru'l-Beyrutî, Dimeşk, 2006.
- Nuaymî (v. 978), Abdulkâdir b. Muhammed ed-Dimeşkî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, Fihristleri Hazırlayan, İbrâhîm Şemseddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye*, Müessesetü İkra, Kâhire, 2006.
- _____, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007.
- _____, *es-Sırâu Beyne Ehli's-Sünne ve'r-Râfida*, Mektebetü's-Sahâbe, el-İmârât, 2007.
- Subkî (v. 771), Tâceddîn Ebi Nasr Abdulvahhâb b. Ali b. Abdulkâfi, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Halû ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y., 1964.
- Takkûş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'z-Zengiyyîn fi'l-Musul ve Bilâdi's-Şâm*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1999.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, *"Kıraat ve Semâ Kaydı"*, DİA, İstanbul, 2002.
- Ulebî, Ekrem Hasan, *Hıtatü Dimeşk*, Dâru't-Tabba', Dimeşk, 1989.
- Yücel, Ekrem, *"Coğrafi Merkezleri Bakımından Dâru'l-Hadisler"*, Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Dâru'l-Hadisler Sempozyumu, (Çankırı 2012), Samsun, 2013.
- _____, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, AÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- Zehebî (v. 748), Şemseddîn Ebi Abdullah Muhammed b Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003.
- _____, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Naîm Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983.